

Krystyna Waszakowa

Uniwersytet Warszawski, Polska, Warszawa

KWaszak@uw.edu.pl

ZJAWISKA UNIWERBIZACJI SŁOWOTWÓRCZEJ W TEKSTACH WSPÓŁCZESNEJ POLSZCZYZNY

Artykuł prezentuje różnorodne procesy uniwerbizacji. Zagadnienie to jest omawiane w perspektywie wzrostu tendencji do internacjonalizacji i do ekonomii w słowotwórstwie języka polskiego na przełomie XX i XXI w. Szczególną uwagę zwraca się z jednej strony na charakterystyczne typy uniwerbizacji we współczesnych tekstach medialnych, z drugiej zaś na kwestie teoretyczne: na jej związek z derywacją sufiksálną, paradygmaticzną (konwersją) i kompozycją.

Słowa klucze: uniwerbizacja, kompozycja, konwersja, słowotwórstwo, język polski

The paper presents various procedures of the univerbisation. The issue is discussed from the perspective of increased the tendency to internationalization and the tendency to economy in word-formation of the Polish language at the end of the 20th and the beginning 21th centuries. Special attention is paid to characteristic types of the univerbisation in contemporary texts in media on the one hand and the theoretical questions on the other, e.g. relations between procedures of univerbisation and suffix-derivation, as well as conversion and composition.

Key words: univerbisation, composition, conversion, word-formation, Polish

1. Cel, przedmiot i zakres pracy

Tytuł wymaga doprecyzowania. *Uniwerbizacja słowotwórcza* – jak wiadomo – jest różnie rozumiana, a co za tym idzie, termin ten nie ma ostrego zakresu, nawet w obrębie badań jednego języka. Różnic tych nie stawiam w centrum uwagi w niniejszym artykule. Jako zaplecze teoretyczne wykorzystuję m.in. następujące artykuły i monografie z ostatniego czterdziestolecia: Miodek 1976, Kurzowa 1976, Buttler 1977, 1981, Laskowski 1981, Nykiel-Herbert 1989, Szczepańska 1994, Sojda 2011, Martinová 2015, Palková 2015. W pracach tych omawiane są też poglądy lingwistów na zjawisko uniwerbizacji; dwie ostatnie syntezy przynoszą uporządkowane dane z bogatej literatury przedmiotu.

Celem mojego opracowania jest przedstawienie współczesnych procesów uniwerbizacji w ich szerokim rozumieniu jako mechanizmu związanego z dwiema tendencjami rozwojowymi w zasobie słownym powojennej polszczyzny: tendencji do skrótu (ekonomii) i tendencji do internacjonalizacji. O ich znaczeniu i intensywności pisało wielu badaczy¹. Za specyficzne dla przełomu XX i XXI można uznać nie same tendencje, ale ich przejawy: procesy słowotwórcze ujawniające się we współczesnych tekstach medialnych.

Przedmiot zainteresowania w obecnej pracy stanowią mechanizmy kondensacyjne obserwowane w trzech typach zabiegów słowotwórczych: a) w derywacji prostej sufiksальной, por. *kredytówka* < *karta kredytowa*; b) w derywacji paradygmatycznej (konwersji), por. *mammograf* < *aparatus mammograficzny* (do *mammografii*)²; c) w kompozycji, por. *mammobus* < *samochód* (*autobus*) z *aparatem mammograficznym*. Ze względu na ograniczoną objętość obecnej pracy pomijam licznie reprezentowane w nowym słownictwie abrewiacje, które przez wielu badaczy są włączane w zakres uniwerbizacji.

Podane przykłady różnią się stopniem utrwalenia w polszczyźnie i nacechowaniem stylistycznym. Zgodnie z tym, co zapowiada tytuł mojego referatu, przedmiotem uwagi będą również derywaty tekstowe, nie mające statusu jednostki językowej.

Badane syntetyzmy i ich konteksty w większości pochodzą z Internetu³. Są to tworzone od konkretnych połączeń (zestawień) dwu- lub więcej wyrazowych konstrukcje słowotwórcze, nie zawsze przejrzyste formalnie i semantycznie, mimo ich regularności formalnej. Niektóre z derywatów

¹ Zagadnienia te omawiam w dwu syntezach – por. Waszakowa 2001, 2003.

² Por. przykładowe konteksty: *Mammobus jest samochodem ciężarowym (ciągnik siodłowy) z naczepą, w której zamontowano aparat mammograficzny*; <https://pl.wikipedia.org/wiki/Mammografia>; *Podstawowym wyznacznikiem ceny mammografu skriningowego jest obecnie funkcjonalność aparatu [...] W tym roku jakość ośrodków wykonujących mammografię w ramach ogólnopolskiego Programu Wczesnego Wykrywania Raka Piersi okazała się być znacznie lepsza, niż w roku ubiegłym. [...] Jeszcze niedawno jakość badań mammograficznych była fatalna*; [http://www.nowoczesnaklinika.pl/pl/artykuly/18/Wyposazenie_Sprzet_medyczny/1/299/Jakosc_mammografu_na_wage_zycial; dostęp: 16. 03. 2017].

³ Niektóre jednostki zaczerpnęłam z listy innowacji zamieszczonej w broszurze Piotra Wierchonia i Jana Wawrzyńczyka (2017). Tego typu jednostek – bytów nieznanymi zupełnie polskiej “oficjalnej” leksykografii, jak np. *czerwonosztandarowiec*, *gazetowyborczy*, *wiernokonstytucyjny* jest bardzo dużo w e-brudnopisach SBJP J. Wawrzyńczyka – por. Źródła.

jako pozasystemowe innowacje okazjonalne są silnie uwikłane kontekstowo i zależne od sytuacji użycia.

2. Żywotność procesów uniwerbizacji w języku polskim

Zdaniem Danuty Buttler, mechanizm powstawania neologizmów uniwerbizacyjnych “sprowadza się albo do redukcji składu nazwy wielowyrazowej (por. *autobus przegubowy* > *przegubowiec*), albo do scalenia jej elementów składowych w jeden wyraz (*wóz meblowy* > *meblowóz*)” – por. Buttler 1981: 215. W tego typu strukturach uniwerbizacja ma nie tylko wymiar formalny (w jej wyniku powstaje syntetyczna jednostka leksykalna, która jest ekwiwalentem struktury analitycznej), ale też – jak zaznacza uczona – semantyczny: treści przekazywane przez dwa wyrazy podstawowe sygnalizuje jeden wyraz.

2.1. Mechanizmy uniwerbizacyjne w derywacji prostej

2.1.1. Derywacja sufiksalna

W ogólnym obiegu są dziś innowacje z sufiksem *-ka* z lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku typu *budżetówka*, *kablówka*, *skarówka*, *zbrojeniówka* i ich dwuwyrzowe podstawy słowotwórcze: *strefa budżetowa* // *sfera budżetowa*, *telewizja kablowa*, *urząd skarbowy*, *przemysł zbrojeniowy*, a także mniej rozpowszechnione wyrażenia środowiskowe typu *deszczówka* < *opona deszczowa* (*stosowana podczas deszczu*), *dojazdówka* < *koło dojazdowe* (*ułatwiający dojazd*), *domówka* ‘domowe spotkanie towarzyskie (zorganizowane w domu)’, *pozarządówka* < *organizacja pozarządowa*, *surówka* < surowy materiał filmowy, tj. nagrany materiał przed zmontowaniem?, *zręcznościówka* < *gra zręcznościowa*, *życiówka* < *forma życiowa*⁴.

⁴ Por. przykładowe konteksty z tego typu derywatami: *Coraz chętniej płacimy kartami kredytowymi. [...] Karta kredytowa przestała być dobrem ekskluzywnym. Spowszedniała. [...] “Kredytówki” są droższe od zwykłych kart debetowych. [...] Zapożyczenie się za pomocą “kredytówki” jest nieoprocentowane w większości banków nawet przez ponad 50 dni* [“Gazeta Wyborcza”, 26. 04. 2006]; *Z usług tych mogą skorzystać tylko osoby ubezpieczone w branzowej kasie chorych [...] Do końca roku w obu ośrodkach “branzówka” wykupiła ok. 70 zabiegów* [“Nasz Dziennik” 207, 2006]; *Byli pracownicy cementowni muszą zapłacić wyższy podatek za akcje swojego zakładu, które kiedyś sprzedali – uważa urząd skarbowy. Ludzie są rozżaleni, twierdzą, że nie złamali prawa, a w dodatku “skarówka” żąda od nich pieniędzy, mimo że są bez pracy* [“Rzeczpospolita”, 12. 05. 2006]; *W aparatach cyfrowych światło pada na matrycę złożoną ze światłoczu-*

Są podstawy, aby sądzić, że według tego modelu kondensacji słowotwórczej w obecnym stuleciu zostały utworzone również takie potoczmy jak: *chipówka* < *karta chipowa*, *zblizeniówka* < *karta zblizeniowa* czy *drużynówka* < *zawody drużynowe*⁵.

W procesy te zaangażowane są również inne sufiksy, np. *-izm*, *-ak*, *-ec*; por. przykładowe rzeczownikowe uniwerbizmy: *prezydencjalizm* < *system prezydencjalny*, *dostawczak* < *samochód dostawczy*, *pięciogwiazdkowiec* < *hotel pięciogwiazdkowy*. Słowotwórczej integracji może towarzyszyć dezintegracja części tematycznej przymiotnika, por. *smoleńczyk* < *katastrofa smoleńska*, *prezydencjalizm* < *system prezydencjalny*.

W podanych przykładach kondensacja wiąże się z usunięciem z nazwy dwuwyrazowej rzeczownika, jego rolę przejmuje przyrostek słowotwórczy, który pełni funkcję członu określonego. Danuta Buttler znacznie wykracza poza te “klasyczne uniwerbizacje” (klasyczne z dzisiejszej perspektywy); za rezultaty uniwerbizacji w zakresie derywacji prostej sufiksальной uznaje także m.in.: ekwiwalenty nazw wielowyrazowych – formacje zastępujące całe opisy, np. *tempowiec* ‘zawodnik biegający na tempo’, *nowożytnik* ‘badacz historii nowożytnej’, *alpejczyk* ‘specjalista konkurencji alpejskich w narciarstwie’ itp. – por. Buttler 1978: 64–65.

Do rozszerzenia pojęcia uniwerbizacji na te i analogiczne typy struktur przyczyniły się tendencje kondensacyjne, zaznaczające silnie swą obecność w powojennej polszczyźnie, na które uczona zwraca uwagę, podając liczne przykłady nowych ekspansywnych modeli słowotwórczych służących tworzeniu (przez integrację przy równoczesnej elipsie) nazw zdolnych wyrazić skrótkowo rozbudowaną treść. Paralelne mechanizmy widziałabym w innowacjach o środowiskowym zasięgu: *smoleńczyk* ‘o osobie, która zginęła w katastrofie smoleńskiej’ i *ściślak* < *nauki ściśle* ‘specjalista w zakresie nauk ścisłych’⁶.

łych elementów elektronicznych [...] Zaletą cyfrówek jest ich czułość na światło o różnym natężeniu [“Polityka”, 28. 06. 2006].

⁵ Por. kontekst: *Stoch najlepszy w kwalifikacjach. Dziś “drużynówka” w Klingenthal. Dziś w Niemczech odbędzie się pierwszy w sezonie konkurs drużynowy. Trener Stefan Horngacher wybrał już skład polskiego zespołu* [<http://sport.interia.pl/skoki-narciarskie/news-stoch-najlepszy-w-kwaifikacjach-dzis-druzynowka-w-klingenth.nId,2316862>; dostęp: 10. 03. 2017].

⁶ Por. cytat: *W polemicznym ferworze pojawiły się jednak z kolei głosy wybitnych przedstawicieli nauk humanistycznych, posuwających się do twierdzenia, że jedynie wykształcenie humanistyczne pozwala zrozumieć świat i być człowiekiem w pełnym znaczeniu tego słowa. Co sugeruje, że bez wykształcenia humanistycznego jest się człowiekiem*

Trzeba jednak zaznaczyć, że przywołane tu rozszerzone ujęcie uniwerbizacji rozmywa jej granice i rodzi pytania dotyczące relacji względem derywacji słowotwórczej, która – jak wiemy – z definicji ma siłę kondensującą.

2.1.2. Derywacja paradygmatyczna (afiksacja zerowa, konwersja, deintegracja)

2.1.2.1. Zmiana paradygmatu deklinacyjnego przymiotnikowego na deklinacyjny rzeczownikowy

Znane i ustabilizowane w polszczyźnie potocznej wydają się rzeczowniki takie jak: *czarter* < *lot czarterowy*, *kompakt* < *plyta kompaktowa*, *kabel* < *telewizja kablowa*, *komórka* < *telefon komórkowy*, *mammograf* < *aparát mammograficzny*. W wymienionych rzeczownikowych derywatach kondensacja formalna polega na eliminacji członu podstawowego nazwy złożonej (*lot*, *plyta*, *telefon*, *telewizja*, *aparát*) i skrócenie tematu fleksyjnego przymiotnika (o segmenty: *-ow-* i *-iczn-*) składającego się na całe utrwalone wyrażenie synonimiczne.

Spośród licznych okazjonalnych indywidualizmów tekstowych (opartych na paralelnych schematach słowotwórczych) wymienię trzy przykłady do różnie użytych substancywizowanych przymiotników: *nerwowy*, *potulny*, *kościółkowy* (1m *kościółkowi*)⁷, użytych w następujących kontekstach:

*Nerwowy palił raz po raz papierosa, podczas gdy potulny nic nie mówi*⁸.
*I co z tego, że to jest kościółkowy elektorat, ich jest dużo, a kościółkowi zawsze głosują na PIS*⁹.

2.1.2.2. Zmiana paradygmatu deklinacyjnego na koniugacyjny

Zaproponowane przez Danutę Buttler w jednym z ujęć (Buttler 1977) rozszerzenie uniwerbizacji na czasownikowe derywaty denominalne w

drugiej kategorii, czymś w rodzaju sprawnego robota. To również jest, zapewniam jako tzw. ściślak, bardzo irytujące [http://pauza.krakow.pl/373_2017.pdf; dostęp: 8. 03. 2017].

⁷ Por. też okazjonalizm rzeczownikowy tekstylny (1m *tekstylni*) ‘ten, który jest w ubraniu; ma na sobie odzież (material tekstylny); niedawno zauważyłam, że jest też rzeczownik *beztekstylny* ‘ten, który jest bez ubrania (bez tekstylny)’. Obie te formacje przywołują specyficzne miejsca, takie jak: typowa plaża, kąpielisko (nie dla naturystów), gdzie większość stanowią ludzie ubrani (*tekstylni*), a mniejszość – bez ubrania goli (*beztekstylni*). Derywat *tekstylny* omawiam w artykule *Kognitywno-komunikatywna funkcja motywacji słowotwórczej* (Waszakowa (2012).

⁸ Por. Waszakowa 1996: 140; tam też inne przykłady tego typu okazjonalizmów.

⁹ O użyciu w nowym znaczeniu przymiotnika *kościółkowy* piszę w artykule sygnowanym tu jako Waszakowa 2016. Pojawienie się rzeczownika *kościółkowy* świadczy o utrwaleniu się przymiotnikowego neosemantyzmu.

rodzaju *miedziować* < *pokrywać miedzią* może prowadzić do włączenia tego rodzaju struktur do derywacji paradygmatycznej, obejmującej swoim zakresem również formacje czasownikowe utworzone od rzeczowników (typ *matkować* < *matka*, *gościć* < *gość* lub przymiotników (typ *głupiec* < *głupi*, *gluchnąć* < *gluchy*), w których funkcję formantu pełni zmiana paradygmatu deklinacyjnego na koniugacyjny (Waszakowa 1996: 26). Według tego modelu polszczyzna adaptuje (również fleksyjnie) obce rzeczowniki. Por. *fax* / *faks* > *faksować*, *Google* > *googlować* // *googlać*, *mobbing* > *mobbingować*, *spam* > *spamować*, *sms* > *smsować*, *fake* // *fajk* > *fajkować*, *like* // *lajk* > *lajkować*, *hate* // *hejt* > *hejtować* itp. Zdarzają się też środowiskowe przekształcenia utrwalonych kolokacji, jak np. internetowe *foszyć się*, *fochować* < *stroić fochy*.

Jeśli tego typu wyrażenia są opisywane jako rezultaty uniwerbizacji, to nic nie stoi na przeszkodzie, aby w ten sam sposób były traktowane skondensowane formacje, tworzone od nazw własnych (zwykle od nazwisk osób znanych). Chodzi o serię pojemnych semantycznie jednostek, do której należą m.in. czasowniki *tuskować* < *zachowywać się jak Tusk*, *wałęsować* < *Wałęsa*; ich znaczenia zwykle konkretyzują się w użyciu. Por. np.

Gdyby nicnierobienie rządzących napędzało gospodarkę, po czterech latach tuskowania mielibyśmy w Polsce Kuwejt i Szwajcarię razem [<http://forum.poranny.pl/krzyz-t67069/>; dostęp: 16. 03. 2017].

Tuskować – tuszować, zatajać, kryć, pomijać milczeniem, ukrywać przed, ukręcać głowę sprawie, zacierać ślady, rozmydlać, maskować”; [<http://manager.money.pl/strategie/grupy/pl-soc-polityka/tuskowac--tuszowac-zatajac-kryc-114630.html>]; dostęp: 16. 03. 2017].

[...] *tak długo będą kulczykować, wałęsować, bochniarzować, balcerowiczować - jak długo im na to suweren pozwoli*; [http://forum.gazeta.pl/forum/w,26,15630827,15630827,Przedsiębiorcy_Rzadowe_pomysly_z_piekla_rodem.html]; dostęp: 21. 03. 2017].

Panie Premierze Tusk proszę przestać wałęsować, bo mistrza, protoplastę tej dziedziny Pannie prześcignie; [<https://wzzw.wordpress.com/2010/06/14/ludzie-ludziska-tusk-walesuje/>]; dostęp: 21. 03. 2017].

Typ ten jest od dawna produktywny; jego włączenie w zakres uniwerbizacji nie jest uznawane przez większość badaczy, rozmywa bowiem i tak już nieostre jej granice.

2.1.2.3. Zmiana, w której wyraz traci cechy fleksyjne (paradygmatu deklinacyjny)

Uznanie przez Danutę Buttler (1977: 436) za struktury uniwerbizowane przysłówków typu (*ustalić*) *wagowo* < *wagowy*, pozwala w podobny sposób traktować jednostki takie jak (*usuwać*) *laserowo* < *laserowy* (*laser*), *żyć ekologicznie* < *prowadzić ekologiczny styl życia*, *podobnie empatycznie* < *empatyczny*. Por. konteksty:

Zabiegi laserowego usuwania owłosienia mają kilkudziesięcioletnią historię [...] laserowo usuwamy nieestetyczne owłosienie [...]

http://www.poradnikzdrowie.pl/uroda/zabiegi-profesjonalne/depilacja-laserowa-jak-wyglada-zabieg-ile-kosztuje-trwale-usuniecie-ow_33652.html; dostęp: 16. 03. 2017

Jak żyć ekologicznie? Życie ekologiczne to życie świadome. Początkowo ekologiczny styl życia może odstraszać, jednak z czasem stanie się on zwykłą rutyną [http://typy.interia.pl/artukul_10676_jak-zyc-ekologicznie.html]; dostęp: 16. 03. 2017].

Komunikujmy się empatycznie [<http://porozmawiajmy.tv/komunikujmy-sie-empatycznie-sylwester-slomski/>]; dostęp: 18. 04. 2017].

2.2. Mechanizmy uniwerbizacyjne w compositach

2.2.1. Composita interfiksalnie-sufiksalne

W rezultacie przekształcenia nazw złożonych w jednowyrazowe powstają nowe composita sufiksalne realizujące produktywny model: Nomina attributiva z sufiksem *-owiec* (o którym mówiłam przy derywatach prostych), por. *dalekozasięgowiec* < *daleki zasięg* ‘urządzenie dalekiego zasięgu’ (np. skaner), *pełnoasortymentowiec* < *pełny asortyment* ‘przedsiębiorstwo oferujące pełny asortyment produktów’¹⁰, *niskopodłogowiec* ‘tramwaj lub autobus miejski o niskiej podłodze’¹¹.

¹⁰ Por. kontekst: *Przedsiębiorstwo z samego serca Zagłębia Ruhry to pełnoasortymentowiec oferujący swoim klientom nieprzerwanie pełną gamę wymiarów. Dysponujemy kształtownikami, kątownikami, prętami płaskimi, okrągłymi i kwadratowymi w pełnym zakresie* [<https://metale.pl/firmy/profil/bepro-blech-und-profilstahl-biuro-handlowe-w-polsce>]; dostęp: 11. 03. 2017].

¹¹ Przy drugiej motywacji przysłówkowej: ‘tramwaj lub autobus o nisko osadzonej podłodze’ jest to złożenie bezinterfiksalnie-sufiksalne.

Nowe syntetyzmy (z redukcją albo tylko scalające) o różnym stopniu kondensacji, tworzące obecnie liczną grupę wśród innowacji słowotwórczych, wzbogacają zadomowione serie, zwłaszcza w dwóch kategoriach: nazw nosicieli cech i nazw wykonawców czynności. Por. przykładowe innowacje potoczne, w których temat słowotwórczy nawiązuje do znanego frazeologizmu: *czarnorynkowiec* < *czarny rynek* ‘przedsiębiorca stosujący nielegalne metody (zakupu, rozliczeń z fiskusem), działający na czarnym rynku’, *pierwszokomunista* < *Pierwsza Komunia Święta* ‘przystępujący do Pierwszej Komunii Świętej’ czy *zdroworozsądkowiec* < *zdrowy rozsądek* ‘kierujący się zdrowym rozsądkiem; myślący zdroworozsądkowo’.

W typie tym znajdują się też derywaty przymiotnikowe motywowane przez stosunkowo nowe frazeologizmy, np. takie jak *politycznopoprawnościowy* < *polityczna poprawność*, *okrągłostołowy* < *Okrągły stół*, *gwiazdnowo-jenny* < *Gwiazdne wojny*.

Ze względu na zależność syntaktyczną członów składowych podobny typ reprezentują okazjonalne composita rzeczownikowe o podwójnej motywacji słowotwórczej: *ulotkorozdawacz* ‘rozdawacz ulotek’ // ‘ten, który rozdaje ulotki’, *czekoladopochłaniacz* ‘pochłaniacz czekolady’, *bajkoopowiadacz*, *ciastkorozdawacz*, *kryzysoodporność*, *seksouprowiacz*, *szlakoprzecieracz*, *abonamentopoborca*, mieszczące się w kategorii słowotwórczej Nomina agentis: SUB_{ag} (OB)¹² // Nomina attributiva, a także przymiotnikowe okazjonalizmy lub wyrażenia środowiskowe typu: *wiernokonstytucyjny* ‘wierny konstytucji’, *czlekożerny*, *katolikożerny*, *kosztotwórczy*, *lemingotwórczy*, *larwobójczy*¹³.

2.2.2. Composita interfiksalnie-paradygmatyczne

W rezultacie słowotwórczej uniwerbizacji wyrażającej współrzędne relacje syntaktyczne między członami powstały innowacje typu: *pielgrzymkowniczy* ‘to, co łączy w sobie pielgrzymkę i wczasy’, *pieszojezdnia* ‘to, co jest zarazem jezdnią i miejscem dla pieszych’, *żłobkoprzedszkole* ‘to, co jest zarazem żłobkiem i przedszkolem’¹⁴. Por. też przymiotniki *dwumotytywacyjne*, które przy jednej z ich motywacji można opisać jako należące

¹² Skrót ten odnosi się do klasy odobiektywnych nazw subiektów agentywnych.

¹³ Przykłady pochodzą z broszury Wawrzyńczyka i Wierzchonia (2017); uzupełniają one istniejące serie.

¹⁴ Tego typu połączenia przez normatywistów są oceniane negatywnie. W uzusie, zwłaszcza w polszczyźnie środowiskowej, występują od dawna i mimo tej oceny są rozpowszechnione i – jak widać – stanowią nadal produktywny model derywacyjny.

do tej grupy, zaś przy drugiej – jako derywaty interfiksально-sufiksalne: (samochód) *dostawczo-osobowy* ‘taki, który jest równocześnie samochodem dostawczym i osobowym’ // ‘samochód dostawczy przystosowany do przewożenia osób’; (oddział, wydział) *zabawowo-rozrywkowy* ‘taki, który jest zarazem zabawowym i rozrywkowym’ // ‘zajmujący się organizowaniem zabaw i rozrywki’; (oddział, wydział) *turystycznorozrywkowy* ‘taki, który jest i turystycznym, i rozrywkowym’ // ‘zajmujący się turystyką i rozrywką’.

Tu też należą przymiotniki derywowane od utrwalonych połączeń: *gazetostoleczny* < *gazeta stołeczna*, *gazetowyborczy* < *Gazeta Wyborcza*.

Nowe złożenia z formatem paradygmatycznym znajdujemy również w klasie *Nomina instrumenti*, por. *jajowar* < *warzyć jaja*, *parowar* < *warzyć na parze*, *wolnowar* ‘urządzenie elektryczne do wolnego gotowania’¹⁵.

2.2.3. Composita interfiksalne

Typ ten reprezentują nowe złożenia z drugim członem skróconym *-bus* < *autobus* i *-mat* < *automat*, uzupełniające serie wyrazów o zróżnicowanym stopniu kondensacji: *tuskobus*, *szydłobus* ‘autobus wożący osobę biorącą udział w kampanii przedwyborczej: odpowiednio Tuska, Szydło’; *kawomat* ‘automat do kawy’, *paczkomat*, *paszomat*, *piwomat*, *sokomat*, *wodomat*, *wódkomat*, *zniczomat*, *zusomat* itp.

2.2.4. Composita bezinterfiksalne (zrosty)

Do istniejących modeli formalno-semantycznych z dezintegrowanym pierwszym członem obcym dołączają nowe serie złożzeń z dezintegrowanym pierwszym członem (dwumotywacyjne) takie jak:

edu- : *eduprojekt* < *projekt edukacyjny*, *edurynek* < *rynek edukacyjny*,
femi- : *femiaktywistka* < *aktywistka feministyczna*, *feminazistki* < *feministyczne nazistki*¹⁶,

¹⁵ Por. kontekst: *Wolnowar* (ang. *Slowcooker, Crock-Pot*) to elektryczne urządzenie do gotowania potraw w niskiej temperaturze. Jest sprzętem bardzo uniwersalnym, tanim w eksploatacji i niezwykle łatwym w obsłudze. Można w nim przygotowywać zupy, gulasze, potrawy, a także kompoty, leguminy i nawet ciasta. Jest to idealne urządzenie jeśli nie macie zbyt wiele czasu na gotowanie, a rodzina dzień w dzień domaga się pysznego, domowego obiadu. [<http://www.doradcaszaku.pl/blog/3362/kuchenni-pomocnicy-wolnowar.html>; dostęp: 11. 03. 2017].

¹⁶ Derywat ten można opisać również jako połączenie dwóch rzeczowników, por. kontekst: *Skrytykowany za ten wpis [o feministkach]*, *Ziemkiewicz dodał: Ja hra-*

korpo- (*korpoimpreza* < *impreza korporacyjna*¹⁷, *korpopracownik* < *pracownik korporacyjny*,
les- (*lesrodzina* < *lesbijska rodzina*, *leskoleżanka* < *lesbijska koleżanka*),
wege- (*wegeposilek* < *posilek wegetariański*, *wegerestauracja* < *restauracja wegetariańska*) i in.¹⁸

Jak widać, mechanizmy są tu analogiczne do tych, jakie znamy z produktywnych schematów z uciętymi segmentami typu *bio-* < *biologiczny*, *e-* < *elektroniczny*, *eko-* < *ekologiczny*, *info-* < *informacyjny*, *narko-* < *narkotykowy*, *porno-* < *pornograficzny*, *tele-* < *telewizyjny*, por. przykłady *bio-terrorizm* ‘terrorizm polegający na wykorzystywaniu broni biologicznej’, *e-książka*, *ekoprodukt*, *infosystem*, *narkobiznes*, *pornofotografia*, *teleedukator* (Waszakowa 2005).

Z techniką uniwerbizacji można też łączyć composita o dwu członach zdeintegrowanych w procesie kondensacji formalnej i semantycznej podstawowego utrwalonego wyrażenia. Mam na uwadze jednostki typu: *alkomat* < *alkohol* + *automat* ‘automat / urządzenie automatyczne do mierzenia poziomu alkoholu w krwi’, *fotomat* < *fotografia* + *automat* ‘automat do robienia fotografii’, *mammbus* < *samochód* (*autobus*) z *aparatem mammograficznym*¹⁹. Tego typu struktury tworzą serie, więc nie są blendami (Fradin 2015). Wskazane segmenty uzyskały status członu słowotwórczego (formantu lub członu złożenia) o wyrazistym znaczeniu, o czym świadczy wyłonienie się nowego schematu, o którego żywotności świadczą struktury utworzone i tworzone przez analogię do wyrażenia źródłowego. Na tej podstawie można stwierdzić, że w polszczyźnie przełomu ostatniego dziesięciolecia repertuar obcych segmentów zwiększył się o nowe jednostki, takie jak np.

korpo- < *korporacja* // *korporacyjny* >, np. *korpoholik*, *korposzczur*;

biego nigdy nie udawałem. A chamstwo niech się chamstwem odciska. Inaczej te wulgarne prymitywne feminazistki wejdą nam na głowy; [http://wpolityce.pl/polityka/312845-ziemkiewicz-kontra-dryjanska-walka-na-pozwy-po-wpisach-w-internecie-feminazistki-wejda-nam-na-glowy; dostęp: 23. 10. 2016].

¹⁷ Jest to impreza organizowana przez korporację w celu zwiększenia stopnia integracji pracowników.

¹⁸ Te i jeszcze inne przykłady nowych konstrukcji słowotwórczych omawianego typu podaje Donata Ochmann (2014).

¹⁹ Wyraz *gimbus* < *gimnazjum* + *autobus* ‘autobus przewożący uczniów gimnazjum (gimnazjalistów)’ nie tworzy serii z członem pierwszym *gim-*.

wege- <*wegetariański // wegetarianizm*>, por. *wegedieta*, *wegeposilek*; człon ten funkcjonuje już jako samodzielny wyraz w języku potocznym, por. konteksty: *Zostań wege./ Pyszne posiłki wege*²⁰;
-exit <*Brexit* <*Great Britain* + *exit*>, *Grexit* <*Greeja // Grek* + *-exit*, *Polexit* <*Polska* + *-exit*>; człon ten funkcjonuje już jako samodzielny wyraz w języku potocznym, por. konteksty: *Domagać się / nie chcieć exitu. Po exicie Wielkiej Brytanii nie będzie tak jak było.*

Powszechna łatwość dostępu do Internetu przyczynia się do rozpowszechniania tego typu jednostek (zapożyczonych lub utworzonych na gruncie rodzimym) również w języku polskim.

Do klasy zrostów dołączają również tworzone pod wpływem zapożyczeń leksykalnych złożenia realizujące nowy schemat typu: *dudabus* (z uciętym drugim członem) ‘autobus wożący Andrzeja Dudę biorącego udział w kampanii przedwyborczej’, *dudapomoc* ‘biuro A. Dudy oferujące pomoc prawną’, jak i tworzone przez analogię do obcych schematów nazwy własne w rodzaju: *WolaPark*, *GaleriaMokotów*.

3. Kontekstowe znaczenia uniwerbizmów

Kontekst w różny sposób objaśnia znaczenie innowacji słowotwórczych. Po pierwsze, ujawnia i/lub precyzuje semantycznie ich motywację słowotwórczą, jak np. w innowacji *misjonarz*, por. cytaty:

[...] Ale muszę poczekać do następnego tygodnia. Chyba, że w międzyczasie wyskoczy inny kaznodzieja, inny **misjonarz** z Czerskiej. Zwrot/słowo “**misjonarz**” **pochodzi od “misji”**, do której od dwudziestu lat poczuwa się Gazeta Wyborcza, **misji poprawiania Polaków**, którą spełnia Wyborcza i jej gadanie [www.rekontra.salon24.pl; *dostęp*: 23. 08. 2013].

Po drugie, przywołuje wyrazy z tego samego gniazda słowotwórczego, jak np. w przypadku wieloznacznej jednostki *komórkowiec*: 1) ‘telefon komórkowy’, 2) ‘ten, kto posługuje się telefonem komórkowym; jest od niego uzależniony’, 3) ‘typ raka’. Por. cytaty:

²⁰ Przykładów tego rodzaju segmentów jest немало, nie tylko w polszczyźnie. Np. jednostkowa kontaminacja niem. *Ostalgie* <*Ost* + ~~*Nost*~~*algie*> przez utworzenie analogicznej struktury *Yugostalgia* <*Yugoslawia* + ~~*no*~~*stalgia*> stała się podstawą wzorca konstrukcyjnego.

Potem jednak utelefonienie społeczeństwa zaczęło być coraz intensywniejsze. Wreszcie pojawił się **komórkowiec**. Najpierw elitarny i drogi, niedługo coraz demokratyczniejszy, aż w końcu (był kształtuje świadomość) niezbędny do życia. Dzisiaj już nawet dzieci mają **komórkowce** i używają ich nieporównywalnie częściej niż szczoteczek do zębów [NKJP; *dostęp: 23. 08. 2013*].

Badacze miejskiej dżungli odkryli nowy gatunek – **komórkowca**. Zwykle samotny zdany jest na swoje ulubione narzędzie. Gdyby go pozbawić, **komórkowiec** mógłby tego nie przetrwać. Jakie inne cechy wykazuje ten niesamowity gatunek? Niektórzy przyjmują tryb chodzący, inni przebywają w grupach, a jeszcze inni przechodzą właśnie odwyk. **Komórkowcy**, bo o nich mowa, wykazują wiele cech wskazujących na swój silny związek z telefonem [<http://onet.tv/k/wyluzuj/kamera-pl-komorkowcy/j9mq22>; *dostęp: 10. 01. 2017*].

Jaka jest szansa na wyleczenie pacjenta z raka jelita grubego typu śluzak-**komórkowiec** galaretowaty? dodam, iż rak wykryty został stosunkowo późno...czy są jakieś przypadki wyleczenia? [<https://portal.abczdrowie.pl/pytania/rokowania-przy-raku-jelita-grubego-typu-sluzak-komorkowiec-galaretowaty>; *dostęp: 10.01.2017*].

4. Zakończenie

Omówione przykłady mechanizmów kondensacyjnych pokazują, że uniwербуizacja we współczesnej polszczyźnie jest żywym procesem, silnie związanym z analogią, zjawiskiem odgrywającym ważną rolę w słowotwórstwie. Badacze zwracali uwagę na fakt, że zasadniczo każdy akt derywacyjny polega na kondensacji podstawowej struktury, podobnie jak na fundamentalną rolę analogii w różnego typu procesach słowotwórczych. Jest o tym mowa w znanych teoriach słowotwórczych: Jana Rozwadowskiego, (1921), Jerzego Kuryłowicza (1936), Witolda Doroszewskiego (1946), Miłosa Dokulila (1962), a także ważnej dla omawianego tematu koncepcji derywatów jako rezultatów kondensacji struktury predykatowo-argumentowej Romana Laskowskiego (1966).

Jak wiemy, mechanizm kształtujący skondensowane znaki językowe, jakimi są derywaty, interesował i nadal interesuje badaczy ze względu na możliwości środków słowotwórczych, ich operatywność i przewidywalność funkcyjną w jednostkach żywych, słowotwórczo przejrzystych. Jak zauważa Maria Honowska (1997: 18):

Specjalizacja znaczeniowa derywatu stanowi pierwszy etap leksykalizacji [która w interpretacji W. Doroszewskiego oznacza "całkowitą zaturę podzielnosci, czyli jednolity niepodzielny leksem"], właściwa leksykalizacja jest śmiercią derywatu, zaturę motywacji.

Przedstawione w ramach przyjętego za D. Buttler zakresu uniwerbizacji zjawiska jednoznacznie dowodzą jej dynamiki, będącej kontynuacją wcześniejszych tendencji, a zarazem współczesnych, jeśli idzie o ich przejawy. Świadczy o tym stały związek nowych struktur uniwerbizowanych z bardzo intensywnymi w polszczyźnie procesami demokratyzacji i internacjonalizacji, zachodzącymi w korelacji z innymi językami.

Wiek XXI to czas szybkiego obiegu informacji, łatwości dostępu do niej i jej ekonomiczności. Związana z podstawowymi procesami redukcji i kondensacji skrótowość struktur uniwerbizacyjnych sprzyja współczesności, którą cechuje pośpiech. Ich wieloznaczność czy homonimiczność nie staje na przeszkodzie w rozumieniu, zwykle bowiem w komunikacji on-line już kontekst rozstrzyga, czy np. derywat *zimówka* został użyty w znaczeniu 'opona zimowa', 'zimowy rajd' czy 'zimowe grzybobranie'. Oprócz kontekstu są też inne czynniki, o których Ronald Langacker pisze tak:

W trakcie mówienia i pojmowania wypowiedzi innych osób odwołujemy się do pełnego zakresu naszej wiedzy, zdolności mentalnych i umiejętności interpersonalnych. [...] Dlatego nie sposób oddzielić "językowych" struktur od innych czynników związanych z użyciem językowym [...] również same jednostki językowe powstają właśnie dzięki pojawieniu się w zdarzeniach użycia (Langacker 2009: 610).

Literatura

- Danuta BUTTLER, 1977: Niektóre problemy opisu zjawisk uniwerbizacji. *Slavistična revija*. 25, 435–448.
- Danuta BUTTLER, 1978: Powojenne innowacje w polskim zasobie słownym. *Przegląd Humanistyczny*. 5, 55–67.
- Danuta BUTTLER, 1981: Tendencje rozwojowe w zasobie słownym powojennej polszczyzny. KURKOWSKA, Halina (ur.). *Współczesna polszczyzna*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 187–219.
- Miloš DOKULIL, 1962: *Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd.
- Witold DOROSZEWSKI, 1962: *Studia i szkice językoznawcze*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Witold DOROSZEWSKI, 1946: Kategorie słowotwórcze. *Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*. 29, 20–42.
- Bogusław DUNAJ (ur.), 1996: *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wilga.
- Bernard FRADIN, 2015: Blending. MÜLLER, Peter, OHNHEISER, Ingeborg, OLSEN, Susan, RAINER, Franz (ur.). *Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe*, Vol. 1. Berlin/Boston: The Gruyter Mouton, 386–413.
- Maria HONOWSKA, 1997: Jak wyrazy znaczą. FALIŃSKA Barbara (ur.). *Witold Doroszewski. Mistrz i Nauczyciel*. Łomża: Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów, 15–20.
- Jerzy KURYŁOWICZ, 1936: Dérivation lexical et derivation syntaxique. *Bulletin de la Société Linguistique de Paris*. 37, 79–92.
- Ronald LANGACKER, 2009: *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie*. Kraków: Universitas.
- Roman LASKOWSKI, 1966: *Derywacja rzeczowników w dialektach łaskich*. Cz. 1. Wrocław: Ossolineum.
- Roman LASKOWSKI, 1981: Derywacja słowotwórcza. BARTMIŃSKI, Jerzy (ur.). *Pojęcie derywacji w lingwistyce*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 107–126.
- Jan MIODEK, 1976: *Syntetyczne konstrukcje leksykalne w języku polskim*. Wrocław: Ossolineum.
- Olga MARTINCOVÁ, 2015: Multi-word expressions and univerbation in Slavic. MÜLLER, Peter, OHNHEISER, Ingeborg, OLSEN, Susan, RAINER, Franz (ur.). *Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe*, Vol. 2. Berlin/Boston, 742–757.
- Barbara NYKIEL-HERBERT, 1989: Jeszcze raz o uniwerbizacji. *Polonica*. XIV, 193–201.
- Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego. Najnowsze słownictwo polskie*. <http://nowewyrazy.uw.edu.pl/>
- Donata OCHMANN, 2014: Nowe typy wyrazów złożonych w polszczyźnie po 1989 r. RYTEL-SCHWARZ, Danuta, SCHWARZ, Wolfgang, TREPTE, Hans-Christian, NAGÓRKO, Alicja (ur.). *Język polski – 25 lat po przełomie. / Die polnische Sprache – 25 Jahre nach der Wende*. Hildesheim – Zürich – NewYork: Georg Olms Verlag, 223–238.
- Ingeborg OHNHEISER, (ur.), 2003: *Słowotwórstwo. Nominacja. Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich*. Opole: Universität Innsbruck – Institut für Slawistik. Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.

- Lenka PALKOVÁ, 2015: Univerbizácia – syntaktická demotivácia. OLOŠTIAK Martin (ur.). *Viacslovné pomenovania v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 281–356.
- Jan ROZWADOWSKI, 1921: O dwuczłonowości wyrazów. *Język Polski* 6, 129–139.
- Sylwia SOJDA, 2011: *Procesy uniwerbizacyjne w języku słowackim i polskim*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. Wydawnictwo Gnome. // https://wydawnictwo.us.edu.pl/sites/wydawnictwo.us.edu.pl/files/1663_pdf.pdf
- Elżbieta SZCZEPAŃSKA, 1994: *Uniwerbizacja w języku czeskim i polskim*. Kraków: Universitas.
- Krystyna WASZAKOWA, 1996: *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki z formantami paradygmatycznymi*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Krystyna WASZAKOWA, 2001: System słowotwórczy. GAJDA, Stanisław (ur.). *Język polski. Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 88–107.
- Krystyna WASZAKOWA, 2003: Przejawy tendencji do internacjonalizacji w systemach słowotwórczych języków zachodniosłowiańskich. OHNHEISER, Ingeborg (ur.). *Słowotwórstwo. Nominacja. Komparacja systemów i funkcjonowanie współczesnych języków słowiańskich*. Universität Innsbruck – Institut für Slavistik. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 78–102.
- Krystyna WASZAKOWA, 2005: *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Jan WAWRZYŃCZYK, 2011: *Słownik bibliograficzny języka polskiego. Wersja przedelektroniczna*. T. 1–10. Warszawa.
- Jan WAWRZYŃCZYK, Piotr WIERZCHOŃ, 2017: *Konstrukcje syntetyczne w zasobach "Narodowego Fotokorpusu Języka Polskiego"*. Warszawa: Peter Nayboen.
- Piotr WIERZCHOŃ, 2010: *Depozytorium leksykalne języka polskiego. Nowe fotomateriały z lat 1901–2010*. T. 1–10. Warszawa: BEL Studio.

The Univerbisation Phenomena in Modern Polish Texts

The study gives an insight into the criteria according to which the linguists describe various procedures of the univerbisation. After the synthetic description of some main disputable questions connected with the way in which scholars outline the range the discussed problems deal with the term and concept *univerbisation*, the author presents the typical and non-typical phenomena considered as the processes named *univerbisation*.